

UOT:37.

**MÜƏLLİMLƏRİN ETNOPEDAQOJİ SƏRİŞTƏLİLİK SƏVİYYƏSİNİ
MÜƏYYƏN EDƏN AMİLLƏR****Əliyeva Aytəkin Vaqif qızı***Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun Pedaqogika və psixologiya kafedrasının doktorantı*
aytekinmammadli@gmail.com

Xülasə: Məqalədə müəllimlərin etnopedaqoji səriştəlilik səviyyəsini müəyyən edən amillər göstərilir və gələcək pedaqoqların etnopedaqoji səriştəliliyinin səviyyəsini müəyyən edilməsi kriteriyaları və göstəricilərinin təsnifatı verilir. Göstərilir ki, hər bir insan dəyərlər barədə müəyyən təsəvvürlərə malikdir və şəxsi inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq istənilən dəyərlər sistemə üstünlük verir. Özünə peşə seçən insan bu peşə fəaliyyəti zamanı hansı həyatı dəyərləri reallaşdırma biləcəyini, insanlara nə kimi fayda verə biləcəyini, öz tələbatını necə ödəyəcəyinin nəzərə alınmalı olur. Etnopedaqoji səriştəlilik – etnopedaqoji bilik və bacarıqlara, etnopedaqoji təfəkkürə və etnopedaqoji yaradıcılıq qabiliyyətlərinə malikdir.

Açar sözlər: müəllim, etnopedaqoji səriştəlilik, peşə seçimi, kriteriyalar, peşəkar inkişafının qanunauyğunluqları

Ключевые слова: учитель, этнопедагогическая компетентность, профессиональный выбор, критерии, закономерности профессионального развития

Key words: teacher, ethnopedagogical competence, professional choice, criteria, regularities of professional development

Müasir təhsil strategiyasının istiqamətlərindən biri də təhsillə mədəniyyət arasında, eyni zamanda mədəniyyətlə şəxsiyyət arasında mövcud olan boşluğu aradan qaldırmaqdır. Ölkəmizdə ali təhsilin əsas vəzifələrindən biri tələbələrin bilik, bacarıq və vərdislərinin inkişafı ilə yanaşı, onların peşəkarlıq səviyyəsini yüksəldilməsidir. Əvvəlki paraqrafda pedaqoji peşəkarlığın müəllimlərin etnopedaqoji səriştəlilik səviyyəsindən asılılığı barədə danışılmışdır.

Etnopedaqoji səriştəlilik formalaşması səviyyəsini müəyyən etmək və əlbəttə, onu inkişaf etdirməkdən ötrü etnopedaqoji səriştəliliyin qiymətləndirilməsi kriteriyalarını və əsas göstəricilərini müəyyənləşdirmək lazımdır. Bundan ötrü bir sıra nəzəri və empirik tədqiqat metodlarından istifadə edilmişdir: araşdırılan problem üzrə fəlsəfi, pedaqoji, psixoloji, metodik ədəbiyyatın öyrənilməsi; tədris proqramları, metodik vasitələrin təhlili; ali məktəblərdə tədris-praktik fəaliyyətin öyrənilməsi; müqayisə, müşahidə.

Elmi-pedaqoji ədəbiyyatda kriteriyaların müəyyən edilməsi və əsaslandırılmasına bir sıra ümumi tələblər verilir: “kriteriyalar gələcək mütəxəssisin peşəkar inkişafının qanunauyğunluqlarını əks etdirməlidir; kriteriyalar ifadə olunmalarının dərəcələrini ifadə edən göstəricilərə əsaslanmalıdır; kriteriyalar ölçülən keyfiyyətin zamana görə dinamikasını əks etdirməlidir; kriteriyaların köməkliyi ilə araşdırılan prosesin bütün komponentləri arasında əlaqə yaradılmalıdır” [2, s.68].

Kriteriya – hər hansı bir şeyin müəyyən edilməsi, təsnifatı, qiymətləndirilməsində nəzərə alınan əsas əlamət, qiymətləndirmə meyarı deməkdir. Pedaqoji ədəbiyyatda etnopedaqoji səriştəliliyin kriteriyalarına yanaşmalar müxtəlifdir. Məsələn, V.K. Kuzmin kriteriyaları etnopedaqoji səriştəliliyin komponentlərinə görə müəyyən etmişdir [3, s.57]. “Manas” Qırğız-Türkiyə Universitetinin professoru A.A. Alimbekov gələcək pedaqoqların etnopedaqoji hazırlığının dinamikasını qiymətləndirməyə imkan verən kriteriyaları müəyyən etmişdir [4, s.105]. A.V. Kaysarova isə etnopedaqoji səriştəlilik formalaşdırılması

kriteriyalarını belə adlandırmışlar: “idraki-qnostik kriteriyalar, prosessual kriteriyalar, refleksiv kriteriyalar, dəyər-motivasiya kriteriyaları” [2, s.37].

Gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin etnopedaqoji səriştəliliyinin səviyyəsinin müəyyən edilməsi kriteriyaları və göstəricilərinin təsnifatında biz son tədqiqatçıların qənaəti ilə həmfikirik. Yəni, həmin kriteriyalar aşağıdakılardır: *idraki kriteriya*; *prosesual kriteriya*; *refleksiv kriteriya*; *milli dəyərlər kriteriyası*.

İdraki kriteriya. Təlimin əsas vəzifəsi şagirdlərə biliklər sisteminin mənimsədilməsi və onların müvafiq bacarıq və vərdişlərə yiyələndirilməsidir. Məlumdur ki, bilik– məntiqi və ya faktiki baxımından əsaslandırılabilən və empirik və ya praktik olaraq yoxlanılabilən, nəyinsə və ya kiminsə haqqında məlumatlılıq və anlayışlı olmaqdır. Müasir epistemologiya görə bilik – işin real vəziyyəti, insanın faktlarla və rəşional arqumentlərlə əsaslandırılmış inamıdır. Fəlsəfədə bilik haqqda danışarkən ətraf aləmin, varlığın insan şüurunda əksi başa düşülür.

Biliklərin mənimsənilməsi prosesi dörd mərhələdən keçir: materialla ilk tanışlıq, məlumat əldə etmə– qavrama; qavranılmış məlumata dair anlayış yaranması– anlama; anlayışların uzun müddət yadda qalmasından ötrü möhkəmləndirmə və öyrənilmiş materialın mənimsənilməsindən, yəni müxtəlif şəraitdə ondan istifadə imkanını təmin etməkdən ötrü tətbiq etmək. Ümumi pedaqogikada bu mərhələlər təlim prosesinin mərhələləri və ya ünsürləri adlanır.

Prosessual kriteriya. Bu kriteriyaya görə, tələbə öz məqsədlərinə çatmaq üçün sosial cəhətdən qəbul edilən qaydalardan, priyomlardan, texnologiyalardan istifadə edir. Prosessual kriteriyaya bacarıqlar və vərdişlər daxildir. Elmi ədəbiyyatda bacarıq və vərdişlərin mükəmməl izahı, hələlik, yoxdur. Hətta bəzən bunlardan hansının öyrətmə prosesində əvvəlcə formalaşmasına da birmənalı yanaşılmır. Bir sıra alimlər belə hesab edirlər ki, bacarıq hər hansı bir fəaliyyəti peşəkar səviyyədə yerinə yetirməkdir, vərdiş isə yalnız bacarıq üçün baza rolunu oynayır. Bəzən isə hətta vərdişi bacarığın tərkib hissəsi hesab edirlər [1, s.207]. Fikrimizcə, bu cür qeyri-müəyyənlikdən çıxış yolunu bacarıq və vərdişlərin tətbiq edildiyi prosesin quruluşunda axtarmaq faydalı ola bilər. İstər bacarıq, istərsə də vərdiş müəyyən proseslə bağlıdır. Hər bir prosesin uğurla nəticələnməsi o prosesdə yerinə yetirilməsi zəruri olan fəaliyyətə aid bacarıq və vərdişlərin keyfiyyətindən asılıdır.

Refleksiv kriteriya. Etnopedaqoqun peşəkar fəaliyyətində refleksiv bacarıqlar səmərəli vasitələrdən biridir. Belə ki, bu bacarıqlar etnopedaqoji problemləri müxtəlif üsullarla həll etməyə, etnopedaqoji məsələlərin həllinin mümkün nəticələrini modelləşdirməyə, etnopedaqoji fəaliyyət zamanı meydana çıxan ziddiyyətləri müəyyən etməyə, peşə problemlərinin həllinin optimal qaydalarını tapmağa, öz fəaliyyətini təhlil edib, buraxılmış səhvləri vaxtında təshih etməyə imkan verir.

Milli dəyərlər kriteriyası. Bu kriteriya etnopedaqoji səriştəlilik formalaşdırılmasının əsas kriteriyası hesab edilə bilər. Dəyərlər problemi insanın istənilən fəaliyyətinin əsas məzmununu təşkil edir. Fikrimizcə, “... dəyərlər– şəxsiyyətin səylərinin sistemi, insanın ideallar, həyatın mənası, haqqında təsəvvürləri, insanın davranışının daxili mənbəyidir”- deyən müəllif haqlıdır (Kaysarova A.V.).

Hər bir insan dəyərlər barədə müəyyən təsəvvürlərə malikdir və şəxsi inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq istənilən dəyərlər sisteminə üstünlük verir. Özünə peşə seçən insan bu peşə fəaliyyəti zamanı hansı həyatı dəyərləri reallaşdırma biləcəyini, insanlara nə kimi fayda verə biləcəyini, öz tələbatını necə ödəyəcəyinin nəzərə almalı olur.

Nəticə. Etnopedaqoji səriştəliliyin orta (axtarıcılıq) səviyyədə formalaşması üçün etnopedaqoji ideal haqqda əhatəli təsəvvürə malik olmaq, öz şəxsi etnopedaqoji mövqeyinibəşa düşmək, etnopedaqoji fəaliyyətin mahiyyətini dərk etmək xüsusiyyətləri xarakterikdir.

İşin elmi yeniliyi. Gələcək müəllimlərdə etnopedaqoji səriştəlilik formalaşdırılmasının kriteriyaları, göstəriciləri və səviyyələri müəyyən edilmişdir

İşin tətbiqi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqatın nəticələrindən istifadə etnopedaqoji səriştəliliyə malik pedaqoqun peşə hazırlığı prosesinin keyfiyyət baxımından təkmilləşməsinə köməklik edir.

Ədəbiyyat

1. Abbasov A.N. Pedaqogika nəzəriyyəsi və tarixi. – Bakı: Mütərcim, 2022. – 464 s.
2. Кайсарова, А.В. Педагогические условия формирования этнопедагогической компетентности у студентов в процессе обучения в педвузе: дис. ... канд пед. наук: 13.00.08 / –Чебоксары, 2008. –151с.
3. Кузьмин В.К. и др. Этнопедагогическая компетентность педагога: критерии, показатели и уровни сформированности // Современные проблемы науки и образования. – 2014, №5, URI: (<https://science-education.ru/ru/article/view?idr14991>)
4. Алимбеков, А.А. Ведущие и критериальные характеристики этнопедагогической подготовленности будущего учителя // Современные наукоемкие технологии. – 2020, №11 (часть 1). – с.105-109

ФАКТОРЫ, ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ УРОВЕНЬ ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ

Алиева Айтекин Вагиф гызы

Резюме

В статье показаны факторы, определяющие уровень этнопедагогической компетентности учителей, а также дана классификация критериев и показателей определения уровня этнопедагогической компетентности будущих учителей. Показано, что каждый человек имеет определенные представления о ценностях и отдает предпочтение той или иной системе ценностей в зависимости от уровня развития личности. Человеку, выбирающему профессию, приходится учитывать, какие жизненные ценности он может реализовать в ходе этой профессиональной деятельности, какую пользу он может принести людям и как удовлетворить свои потребности. Этнопедагогическая компетентность – обладает этнопедагогическими знаниями и умениями, этнопедагогическим мышлением и этнопедагогическими творческими способностями.

FACTORS DETERMINING THE LEVEL OF ETHNO-PEDAGOGICAL COMPETENCE OF TEACHERS

Aliyeva Aitekin Vagif

Summary

Factors that determine the level of ethnopedagogical competence of teachers are shown in the article, as well as a classification of criteria and indicators for determining the level of ethnopedagogical competence of future teachers. It is shown that every person has certain ideas about values and gives preference to one or another system of values depending on the level of personality development. A person choosing a profession has to consider what life values he can realize in the course of this professional activity, what benefit he can bring to people and how to satisfy his needs. Ethno-pedagogical competence – possesses ethno-pedagogical knowledge and skills, ethno-pedagogical thinking and ethno-pedagogical creative abilities.

Рəyçi: *pedaqogika elmləri doktoru, professor Ş.T.Tağıyev*
Daxil olma tarixi *12 mart 2024-cü il*